

Röntgenova iznajdba privédla toliko važnega na dan, saj sama ni drugega kakor srečno naključje! Bodi, da je Röntgen po naključju zadel na te razmere v prirodi: a za nas ni toliko važno,

kako se je stvar odkrila, marveč, kaj se je razkrilo. Tudi pri drugih iznajdbah in izumitvah je največkrat pomagala sreča. Bog daj, da bi nam sreča še za naprej bila na strani!

Književnost.

Slovenska književnost.

Knjige Slovenske Matice za l. 1895.

Letopis Slovenske Matice za leto 1895.

Uredil Anton Bartel. Založila in izdala Slovenska Matica. V Ljubljani. Natisnila „Narodna Tiskarna.“ 1895. Cena 1 gld. 20 kr. — Letošnji 386 strani obsegajoči Letopis objavlja pet znanstvenih razprav: L. Pintar: Slovarski in besedoslovni paberki. (1—52.) Leto za letom prinaša v zadnji dōbi M. Letopis zbirke slovstvenega gradiva. Pletišnikov slovar pa je dal povod, da se bodo odslej še pridneje nabirale in objavljale besede, ki se v slovarju ne nahajajo ali vsaj ne v istem pomenu, kakor jih rabi narod. Prof. Pintar ne navaja samo besed, ampak jih tudi razlaga, kar je pri mnogih besedah zelo zanimivo, n. pr. *glena, golce, kerlje* ž itd. Pri nekaterih bi se utegnili pridati prava domovina, n. pr. *brižen iz briga* (laška b. = skrb). Ni-li primorski *bugariti* izvajati iz *bocca* (l. usta)? Gospod profesor sodi, da je *žugati* iz *suchen*. Kaj, ko bi bilo iz *sagen*? Kočevarji izgovarjajo *sagen* kakor *žugen*, od tod slov. *žugniti* v pomenu: *ērhniti*. *Naresti za narediti* govore tudi v Ljubljani. Hvalno nam je omenjati jezik pisateljev, kažoč, da profesor ni le nabiral besed, ampak, da jih vé tudi uporabljati.

Jurij Lenkovič. Sp. Ivan Steklasa. (Str. 53 do 145.) V petih oddelkih nam riše življenje tega bojaželjnega voja in sicer tako, da se junak le tu in tam prikaže iz vojnega ozadja. Temeljito nas gospod pisatelj seznanja z vojskami proti Turkom. Sedaj nas vodi na Ogersko, sedaj zopet v Vojno Krajino. Zmaga pri Sisku l. 1593. ni dosti koristila Slovencem, zakaj sovražnik ni miroval, zmagalci pa niso izkoristili zmage radi nesloge in slabe oskrbe. Turki so se polastili Siska zopet čez nekaj mesecev. L. 1594. se pokaže Jurij Lenkovič junaka. Spremljajoč nadvojvodo Maksimilijana do Petrinje, si prisvoji trdnjavi Hrastovico in Goro. Kmalu potem se poloti Kostajnice, napade Bihač, polasti se ga oprezno, premaga posadko in reši 1200 kristijanov. S tem činom ohrabri stiskane kristijane. Škoda, da je dobila Lenkovičeva sreča l. 1596. pri Klisu znamenit „*excipe*“ (izjemo). Spomina vredno je tudi, da je Lenkovič pripeljal l. 1597. in 1598. iz Like na posestvo Zrinjskega in Frankopana in čez Kolpo v Marindol in na Bojance Vlahe. Za njih pravice se je bojeval vse življenje. Žalostno

vlogo so igrali Benečani, ki so se zvezali s Turki in se bojevali proti Vlahom. V tej pravdi je nasilne smrti umrl celó kranjski vicedom Rabata. Lenkovič je bil tudi deželni glavar kranjski, ki si je pridobil poleg Tomaža Hrena največ zaslug, da je protestantom v Ljubljani in po vsej deželi odzvonilo. Umrl je leta 1601. in je bil pokopan pri sv. Jakopu v Ljubljani.

Razprava, pojasnjujoča nam kos najslavnejše zgodovine slovenskih dežel, je prav živahno pisana.

Ustanovitev narodne šole na Slovenskem. Po arhivnih virih spisal Jož. Apih. (Str. 146 do 233.) Lani pričeto razpravo pisatelj letos nadaljuje, opisujoč zgodovino narodne šole na Primorskem, kjer je deloval s silovito eneržijo grof Torres, poročevalec goriške komisije, ki je, žal, menil, da je glavni smoter narodne šole ponemčevanje. Na Štajerskem je prišla reforma v tir leta 1774. Mnogo zaslug so si pridobili minoriti. Dalj časa je trajal tudi boj za slovenski katekizem. Na Koroškem so bili, kakor povsodi, v denarnih zadregah. Te zadrege so rodile večkrat hudo nasprotje med cerkveno in svetno oblastjo.

Kar je pričela Marija Terezija, nadaljeval je njen sin Jožef II., zahtevajoč brezpogojno gospodarstvo države na šolskem polju, katero je mati na videz vsaj še prepuščala cerkvenim organom. Jožef je tudi uvédel šolski patronat, ki je moral skrbeti za šolo in učitelja. V tej dōbi si je pridobil za avstrijsko šolstvo nevenljivih zaslug naš rojak Jožef Špendov, stolni kanonik dunajski in od leta 1788. vrhovni šolski nadzornik nižeavstrijski in kot tak svetovalec vladni v vseh šolskih stvaréh. L. 1805. je sodeloval tudi pri reformi, ki je ustanovila zboljšano, še sedaj veljavno osnovo. Mnogo je bilo tožb proti narodni šoli, in še te so se množile. Mnogokateri njen prijatelj se je streznil. Žrtve so bile mnogim neznosne. Odkar so izgubili redovniki toliko starodavnih samostanov, padlo je število dijakov višjih šol kar mahoma, zamrlo je zanimanje za učiteljski stan še bolj. Ne smemo se čuditi, če so ljudje sčasoma očitali jožefinizmu, da, hoteč biti pravičen vsem državljanom, dela krivico katoliškemu čustvu, da je versko in katoliško narodno šolo pretvoril v medversko ali brezversko.

O malih učiteljskih plačah je bila splošna pritožba, vendar se nam zdi, da so bili takrat učitelji bolj plačani, nego li dandanašnji. Če je imel učitelj 130 ali 150 gld. letnih dohodkov, živel je

dobro, zakaj takrat je stal denar skoro desetkrat več. Tedaj si kupil za 1 sold štiri jajca, kokoš za $4\frac{1}{2}$ solda. Tesar je služil na dan $12\frac{3}{4}$ kr. Kako je pa sedaj? Letnih 400 ali 500 gld. ne dosega plačila prvih časov.

Spis je pisan vrlo objektivno in je za našo kulturno zgodovino jako važen.

Drobiž iz starejše književnosti slovenske. Spisal dr. Vatroslav Oblak. (234—246.) — Konec 16. veka ni tudi konec slovenske protestantske književnosti. Životarila je v oddaljeni kanalski dolini med slovenskimi protestanti podklosterske okolice južne Koroške. Skrivaj so prepisavali stare protestantske knjige in leta 1788. celó izdali knjigo. Ta knjiga se imenuje: Kristianske bukvice itd., ki so precěj natančen ponatisek Dalmatinovega, l. 1584. izdanega molitvenika. Knjigi, ki jo opisuje dr. V. Oblak, je privezanih 14 starih listov, obsegajočih 13 cerkvenih pesmij. Te so prepisane iz stare protestantske pesmarice, katero je izdal Dalmatin leta 1584. Jezik je silno izpremenjen po ljudski govorici podklosterskega okraja. — Dalje nas seznanja dr. V. Oblak z „Agendo“ l. 1585., ki je jako redka knjiga. Znani izvod je last prof. I. Milčetića v Varaždinu. L. 1585. je zagledal beli dan tudi: „Ta kratki wirtemberski catechismus“ itd. neznanega izdajatelja.

Neizdana Vodnikova pesem. Priobčil dr. K. Štrekelj. (247—250.)

V rokopisu Vodnikovih pesmij se nahajajoči list hrani pesem, ki se tu prvič priobčuje.

Od 251—283 str. objavlja R. Perušek: Bibliografijo slovensko za leto 1894., neutrudni tajnik Evgen Lah pa opisuje (284—318) tretje desetletje „Sl. Mat.“ in njeno delovanje za l. 1895. Iz računskega poročila je zvedeti, da je imela „Slovenska Matica“ konec l. 1894. imovine 58.006 gld. razven ustanov. Končujmo s tajnikovimi besedami (306): „Dragi čitatelj, preverjen bodi, da vse kroge, ki v Matici in zunaj Maticе delujejo za Matico, navdaja zavest, da delujejo za dobro stvar, kateri Bog daj obilo zaželenega uspeha, ki bodi v še večji meri viden koncem 4. desetletja Maticinega. Dotlej pa Matici vsako leto še več marljivih sotrudnikov, vplivnih prijateljev in vstrajnih društenikov!“

V. S.

Hrvaška književnost.

Knjige „Maticе Hrvatske“ za l. 1895.

Naše nebo. *Črtice iz astronomije.* Napisao Oton Kučera. Sa 142 slike u tekstu i četiri priloga. Nagradjeno iz zaklada grofa Iv. Nep. Draškovića za godinu 1894. Vel. 8°. Str. 430. Cena 2 gld. 40 kr. — „M. Hrv.“ je izdala v svoji „Poučni knjižnici“ že lepo vrsto poljudno-poučnih knjig, katere so po obliki in većinoma tudi po vsebini res znamenita dela. V marsikaterem oziru nas je vzlasti letošnja knjiga „Naše nebo“ zadovoljila ne-

navadno. Kaj bi govoril o tem, kako lepa in veličastna veda je astronomija! Tudi potrebna je vsakemu količkaj omikanemu človeku. Vsakdo vé, da se celó ljudstvo po svoje bavi s spoznavanjem neba, in zaradi tega imajo n. pr. Slovenci lepo vrsto narodnih imen za posamezna ozvezdja, n. pr. veliki in mali voz, gostosevci, Jakopova palica itd. In rečemo lahko, da je gospod pisatelj zares pregledno, umevno in vseskozi zanimivo obdelal svojo tvarino. Posebno mične so semtertje vpletene zgodovinske črtice, recimo o velikih novejših odkritjih in velikih zvezdoslovcih, ali opisi raznih nebesnih teles, ali potrebnih orodij, ali velikih zvezdarn, n. pr. Lickove zvezdarne na Mount Hamiltonu v Ameriki. Take stvari jako poživljajo razkladanje kakor tudi dobro izbrane slike in dragocene priloge. Red, po katerem je razvrščena tvarina, je jako primeren za navadnega bralca. Posebno lepo nas uči knjiga istinito poznovati nebo, zato opisuje nebo prav umevno ob dveh različnih letnih časih.

V nekaterih kočljivih zgodovinskih vprašanjih se giblje gospod pisatelj še precěj umno. Dobro bi bilo pokazati še določneje, za kaj se je šlo v Galilejevih homatijah, kar seveda umeva najbolje bogoslovec ali zgodovinar. No, priznavamo pa dobro voljo in resnicoljubnost pisateljevo.

Po naši sodbi je knjiga „Naše nebo“ v mnogem oziru izvrstna poučna knjiga, in upati je, da bo širila zvezdoznanstvo pri Hrvatih. Želeli bi samo še, da bi se bilo prilično poudarjalo to, kako jasno kaže uprav zvezdoslovje začetnika vsega vesoljnega gibanja, ki je Bog stvarnik. Fr. L.

Slavenske knjižnice III. knjiga prinaša za l. 1895 dve povesti ruskega pisatelja Ignatija Nikolajeviča Potápenka: „Generalova kći“ in „Seoski roman.“ — Potápenko sam (pravi se v predgovoru) sodi prvo povest za svoje najbolje delo. Ravno tako se druga šteje med jako dobre spise. In res: pisani sta obe povesti krasno. Črtani so značaji oseb zanimivo — poln humorja in dovtipov je pisatelj —, tako da človek nehoté bere povesti do konca. In prelagatelj je prelagal tako, kakor da je pisal izvirno hrvaško. Jezik lep, umljiv, vabljev. In vendar! Ko sem bil prebral „Generalovo kći“, nisem bil zadovoljen — da, bil sem užaljen. Zakaj? Naj kratko povem vsebino: Marija Vladimirovna je bila hči voditelja „agenture južnega zavarovalnega društva“. Živela je mladostna leta do dobro dvajsetega v razkošju in veselju. Potratnost roditeljev ji je dovoljevala vse, česar si želi srce. Nekega jutra se je slišal strel v hiši: Oče se je ustrelil, sedeč v naslonjaču. Zapravil je bil vse imetje, tudi hčerino doto; papirji so bili vsi v neredu, manjkalo je društvu več stotisočev. Treba je bilo kako živeti. Z materjo gre v neko vas za učiteljico. Ne zmeni se za nobenega človeka, z materjo ravna surovo, z otroki brezsrčno. Slučajno — ali bolje po služabnici Hivriji — dobi dnevnik prejšnje učiteljice,